

EKONOMINIŲ POSLINKIŲ POBŪDŽIO LIETUVOJE XVIII A. PAB.–XIX A. I PUSĖJE KLAUSIMU

STASYS PAMERNECKIS

Gera žinoma, kad socialinė-ekonominė Europos raida naujaisiais laikais vyko netolygiai tiek atskirose šalyse, tiek regionuose. Štai Vakarų regiono šalyse – Anglijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Niderlanduose, Skandinavijoje, vakarinėse Vokietijos teritorijose – XVI–XVII a. toliau kilo miestai, plėtėsi vidaus ir užsienio rinka, gilėjo ekonominė specializacija, polikultūrinė žemės ūkio gamyba, valstiečiai naudojo ne tik asmeninę, bet ir senjorinių žemių išpirkos, arendos, prekybos ir migracijos laisvę. O į Rytus nuo Elbės tos pačios Vokietijos rytinėse teritorijose baudžiava išliko iki XIX a. pradžios, Austrijoje ji likviduota tik 1848–1853 m. Prūsijoje ir Lenkijoje 1807 m., o Lietuvoje ir Rusijoje – 1861 m. Tačiau jei Vokietijos žemėse XVI–XVIII a. dominavo piniginė renta (šalia prievolių natūra) ir XIX a. I pusėje vienas po kito dygo bankai, finansavę valstiečių žemės išpirką Austrijoje, Saksonijoje, Bavarijoje¹, tai Rusijos imperijoje tik 1803 m., vėliau – 1816 m. – Estijoje, 1819 m. – Latvijoje leista dvarininkams savo nuožiūra atleisti valstiečius iš baudžiavos be žemės. Lietuvoje, sekusioje Lenkija, XVI–XVIII a. toliau stiprėjo baudžiava, vystėsi lažinis-palivarkinis ūkis, kaip ir Čekijoje, Vengrijoje, Rytprūsioje ir kitose šalyse. Baudžiavos išgalėjimas Lietuvoje yra tirtas J. Jurginio², jos irimas – M. Jučo³. Neprarado savo faktografinio aktualumo D. Pochilevičiaus⁴, N. Ulaščiko⁵ ir kitų autorių darbai, vienaip ar kitaip analizuojantys minimą laikotarpį net ir kaimyninėse teritorijose.⁶ Jų pagrindu galima kalbėti apie išsamią ir reljefišką agrarinių santykių raidos analizę Lietuvoje XVI–XIX a. I pusėje.

Be kitų baudžiavos raidos ypatybių, M. Jučas nustatė bemaž stabilią lažo normą Lietuvoje XVII–XVIII a. – apie 2–3 dienas per savaitę.⁷ Neliko autoriaus nepastebėta palanki kainų konjunktūra XVIII a. pab.–XIX a. pr. ir dvaro siekimas kuo daugiau prekinių javų parduoti užsienio rinkoje⁸. M. Jučas pagrįstai nesutiko su savo pirmtakais ir dėl ūkio lažinės-palivarkinės sistemos apogėjaus XVIII a. pab., kadangi ji toliau plito XIX a. 3–4 deš.⁹ Taip pat jo pastebėta svarbi tendencija Lietuvos baudžiaviniame kaime plintanti valstiečių samda, nuo XVIII a. pab. tapusi sistema. Kiti nauji reiškiniai lietė patį dvarą – agrotechnikos naujo-

vių diegimą, sėjomainos gerinimą, stiprėjančius kokybinius rodiklius veislinėje gyvulininkystėje, nuo XVIII a. II pusės, ypač A. Tyzenhauzo ekonomijose, plėtėsi pati dvarų pramonė – galanterijos, verpimo ir audimo, geležies, stilo, odos apdirbimo ir kt., o dėl to neabejotinai didėjo dvaro pajamos¹⁰.

Kita vertus, negalima pamiršti ir reiškinių, ne tik silpninusių, bet ir griovusių šalies ekonominį potencialą – nuolatiniai karai, svetimų kariuomenių plėšikavimai, ypač Rusijos (nuo Šiaurės karo), didikų tarpusavio vaidai, beteisiai miestiečiai ir vegetuojantys miestai ir miesteliai privačiose rankose, neimli, silpna vidaus rinka, totalinis lažo prievolės dominavimas Vilniaus gubernijoje ir jo persvara Kauno gubernijoje (išskyrus kelis pavietus), lėta prekių ir pinigų apyvarta, dėl teisinės prarajos tarp baudžiauninko ir žemės savininko nuolat kildavo konfliktai ir buvo konservuojamas ekonominis sąstingis, o XIX a. I pusėje Lietuvoje apskritai ilgėjo ne tik kiemų, negalėjusių išsimaitinti, sąrašas, bet ir didėjo ištisų kaimų įsiskolinimas dvarui. Dvaruose bent iki 5 deš. buvo steigiami nauji palivarkai praktiškai didinant lažo normą paprastai geriausiose žemėse.¹¹ Pakalbėsime apie valstiečių samdą. Štai nuo XVIII a. pabaigos ėmė augti ne tik lažo, bet ir kitų prievolių dydis. Kartu vyko ir valstiečių turtinis skaidymasis: dėl prievolių naštos didėjimo augo ir kiemų, neišgalinčių atkurti gyvenimo sąlygas, skaičius. Viena iš valstiečių ūkinės veiklos reguliavimo priemonių ir buvo prievartinė samda, kuri, pasak N. Ulaščiko ir jį parėmusio A. Tylos, XIX a. I pusėje buvo labiau išplitusi negu laisva samda.¹² Mažiau pasiturintys galėjo samdinius pasirinkti, paprastai imdavo viengungius, o pasiturintys turėdavo tenkintis samdiniais su šeimomis.¹³ Aišku, kad, be prievartinės samdos, plito ir laisvoji samda. Tačiau šių samdos formų tarpusavio santykį dvaruose reikėtų atskirai tyrinėti. Reikia atsižvelgti ir į tai, kad naudojami valstiečių ūkiuose samdiniai faktiškai sudarė to paties dvaro darbo jėgos resursus: uolūs, prievolių mokėjimo atžvilgiu tvarkingi kamininkų kiemai dažniausiai būdavo pervedami į ūkininkų kategoriją, o nesugebą ilgesnį laiką atlikti nustatytų prievolių ar prasigėrę, nevalyvi ūkininkai – į daržininkų, kamininkų kategoriją.¹⁴ Samda plito ir tarp činšinių valstiečių. Tačiau ar samda tarp činšinių darėsi pastovus ir masinis reiškinys ir ar činšiniai ūkiai samdė daugiau už lažinius, tai dar nėra pakankamai ištirta.¹⁵ Verta dėmesio ir ta aplinkybė, kad samdinius činšiniai valstiečiai galėjo naudoti siekdami išvengti pervedimo į lažinių kiemų kategoriją už nesumokėtas prievoles. Toks pavojus bent daliai činšininkų nuolat grėsė – tai patvirtina minėtos dvarų instrukcijos.¹⁶ Atsižvelgiant į tai ir netgi atsiribojant nuo samdos

reguliavimo dvaruose fakto, samdinių naudojimas baudžiavinių valstiečių ūkiuose reiškė iš esmės ne ką kita kaip paprastą pasikeitimą paslaugomis, nesvarbu, kiek samdiniams ir kuo buvo mokama – natūra ar pinigais, ar vien natūra. Daugeliu atvejų gauto atlygio vos užtekdavo save ar ir savo šeimai išlaikyti¹⁷. Visais atvejais paslaugų pasikeitimo baudžiavos sąlygomis vertė objektyviai buvo reguliuojama rentos normos. Ne gautas pelnas iš samdomo darbo naudojimo lėmė valstiečių gyvenimo lygį, bet pelno norma buvo gyvenimo lygio ekonominis rodiklis, prieinamas statistiniam patikrinimui. Reiškiniai, išsiskiriantys iš socialinio tipo, yra pastebimi ir amžininkų¹⁸. Tačiau ne pavieniai atvejai, nors jie tarsi ir rodo aukštą valstiečių gyvenimo lygį, slėpė objektyvios ekonominės tendencijos. Jas tiesiogiai lėmė paties dvaro gamybos kryptys, struktūra ir pobūdis. Neekonominės prievartos sąlygomis valstiečio ūkis darėsi dvaro ūkinės veiklos esmine sąlyga ir veikiančiu faktoriumi.

Dvarų gamybos apimtys, pajamų šaltiniai ir struktūra, kaupiamo turto pobūdis ir jo naudojimas nėra pakankamai ištirti.¹⁹ Bet neabejotina, kad didžioji feodalinių valdų dalis XIX a. I pusėje funkcionavo mažai kintančiais natūraliojo ūkio, orientuoto į vartojimo poreikių tobulinimą, pagrindais. Baudžiavos sąlygomis negalėjo intensyviai formuotis žemės pirkimo-pardavimo rinka. Dėl lėtai augančių miestų, be didesnės jų įtakos krašto vidaus rinkos formavimuisi negalėjo bent kiek sparčiau specializuotis ir žemės ūkio gamyba. Nors vieni dvarai plėtėsi, kiti smuko, užstatomi už skolas arba parduodami (pavyzdžiui, Radvilos ir Oginskiai klimpo į skolas, jų dvarai pateko į taksaciją, o Tiškevičių, Naryškinų ir kt. augo²⁰), tačiau nepriklausomai nuo dvarų žemės priklausomybės kaitos, neišėjusios pagrindinės pajamos iš jų atliko ne gamybinę funkciją, o tarnavo karinių pulkų formavimui ir išlaikymui, rūmų ansamblių statyboms ar namams įsigyti, fundacijoms, pagaliau skoloms padengti, pasiilksminimams ir t. t. Tam tarnavo ir steigiamos manufaktūros²¹. Bet jų iki 1861 m. reformos buvo nedaug, kaimo manufaktūros tenkino dvaro poreikius, o miestuose tebevyravo viduramžių cechinė gamyba, prekybai trukdė įvairios rinkliavos, mokesčiai, muitai, todėl lėtai didėjo ir prekybinis kapitalas, 1834 m. Vilniaus gubernijoje buvo užregistruota tik 11 pirmos ir antros gildijos pirklių su 2,9 mln. rub. kapitalu²². Kitaip tariant, neabejotinai buvo kaupiamas turtas, plečiami palivarkai, diegiamos naujos agrotechnikos priemonės, sėjomainos gerinimas, manufaktūrinės ir cechinės gamybos plėtojimas ir pan. Apskritai šie reiškiniai sudarė objektyvias prielaidas pradiniam kapitalui kaupti, gamybiniam kapitalui atsirasti ir stiprėti jau poreforminiu laikotarpiu.

Vakarų Europoje kapitalizmas, kaip ekonomikos sistema, formavosi nuo XVI a. Jo pagrindinė savybė – produkcijos perteklius suvartojimo atžvilgiu, pagrindinės gauto pelno dalies panaudojimas toliau plėtoti gamybą, atsisakant ankstesnių amžių tradicijos – pagrindinių išlaidų skyrimo negamybinei sferai – piramidžių ar katedrų statybai.²³ Pastovus gamybos plėtojimas Vakarų šalyse neatsiejamas nuo miestų, jų vaidmens didėjimo ekonominėje ir socialinėje srityse, vyriausybių merkantilios politikos, monetarinės sistemos unifikavimo, vidaus muitų ir kitų barjerų, trukdžiusių prekybai ir pramonei augti, likvidavimo ir kt. Vakarų Europoje šimtmečiais buvo kaupiamas pradinis kapitalas, buvęs pramoninio kapitalo pagrindas. Pramoninio kapitalo pagrindinė savybė – negrižtamas pobūdis.²⁴ Todėl apie Lietuvos ikireforminio laikotarpio kokią nors atskirą manufaktūrinės gamybos etapą sunku kalbėti, iki reformos daugelis jų sunyko (iš žinomų 9 tekstilės manufaktūrų 1795–1861 m. liko tik dvi²⁵), juo labiau išvelgti esminių kokybinių poslinkių apskritai žemės ūkio gamyboje, miestų pramonėje. O apskritai jei nėra kokybinių poslinkių atskirti pertvarkymų, reformų faktai yra ne daugiau kaip istorijos epizodas. A. Tyzenchauzo reformos nors ir gerokai padidino jo administruotų dvarų pajamas, bet dėl pastarųjų vartojamosios, o ne gamybinės funkcijos, dėl reformų pobūdžio konservatyvumo liko tik ūkio pertvarkymo istorijos faktai. Analogiškai galima įvertinti P. K. Bžostovskio (1769 m.), K. Nagurskio (1800 m.), E. Karpio (1809 m.) valstiečių atleidimo iš baudžiavos atvejus, neturėjusius bent kiek pastebimos įtakos baudžiavinės gamybos struktūriniams pokyčiams; 7 tūkstančiai I. Karpio testamentu atleistų baudžiauninkų 37 m. nežinojo paties fakto, paveldėtoji intensyviai steigiant naujus palivarkus (iki 1845 m. E. Karpis įsteigė dar 35 palivarkus, o iš 430 valstiečių kiemų buvo atimta visa žemė²⁶).

Apskritai XIX a. I pusės ekonominę situaciją Lietuvoje galima apibūdinti kaip paprastos prekinės gamybos laikotarpį, kuriame bent iki 5 deš. vidurio²⁷ galima pasiekti lažinės-palivarkinės ūkio sistemos ekstensyvinimą, beatodairiškai didinant atodirbinės, taip pat ir piniginės rentos normas, dėl to ir buvo žemės ūkio gamybos ir baudžiavinių santykių sąstingis, grėsęs ir politiniais neramumais krašte. Dėl šių neramumų ir pati caro valdžia pagaliau ėmėsi bent dalinio dvaro ir kaimo santykių reguliavimo: 1844–1848 m. Lietuvoje, Vakarų Baltarusijoje ir dešiniakrantėje Ukrainoje buvo įvesti privalomieji inventoriai, nustatę maksimalų rentos dydį²⁸.

Uždaro ūkio ir neekonominės prievartos sąlygomis didžioji valstietijos masė tebebuvo vienalytės sudėties, vieno tipo, kuriame, vis dėlto

augant ūkio prekingumui, plečiantis prekybai, ilgainiui ryškėjo turtinė diferenciacija, atsispindinti pačiuose šaltiniuose, ypač inventoriuose. Ar bent iš dalies jos pagrindu atsirado ir klostėsi sąlygos išplėstinei gamybai kaime, tiesiogiai šaltinių informacijos pagrindu atsakyti neįmanoma, nes tokios informacijos juose nėra. Galima daryti tik netiesiogines prielaidas iš minimų ir užfiksuotų atskirų duomenų apie prasigvenusius valstiečius, turinčius daugiau už kitus gyvulių, žemės, mokačius činšą ir neinančius lažo, taip pat laikančius samdinius. Pabaudžiavinio periodo tyrimai parodė, kad jei valstiečio ūkis funkcionuoja rinkos sąlygomis, jo sudedamosios dalys, vidinė struktūra yra subalansuota, pajungta rinkos reikalavimams.²⁹ Vienas iš formalizuotų statistinės analizės metodų – koreliacinis – padeda nustatyti tokio subalansavimo mastą ir laipsnį. Jei iš gautų rezultatų matyti atitinkama ūkio mechanizmo subalansavimo tendencija, netiesiogiai galima kalbėti apie ūkio išitraukimo į prekinis-piniginius santykius, prekinės gamybos plėtros mastą ir laipsnį. Kaip pavyzdys čia pateikiami statistinės atrankos masyvai iš skirtingų dvarų ir laikotarpių inventorių – 1811 m. Biržų dvaro³⁰, 1837 m. Šiaulių ekonomijos (Žagarės ir Gruzdžių dalis)³¹ ir dalies Švenčionių apskrities 1847 m. dvarų³², apibūdinantys baudžiavinių ūkių socialinį-ekonominį potencialą esminių rodiklių sistema. Lyginimo pagrindu imti rodikliai, išreikšti remiantis tiesinės priklausomybės porinės koreliacijos koeficientais. Analizės rezultatai pateikti atitinkamai trijose lentelėse.

1 lentelė Biržų dvaro 1811 m. baudžiavinių ūkių pagrindinių rodiklių porinė koreliacija N=420; koreliacijos koefic. riba (kkr)=0,10

1 Darbingo amžiaus vyrai	0,34	darbiniai gyvuliai	2
–“–	0,20	produktyv. gyvuliai	3
–“–	0,19	ariama žemė	4
–“–	0,10	lažas	5
–“–	0,57	skubos darbai	6
darbiniai gyvuliai	0,49	produktyv. gyvuliai	1 ↔ 6
darbiniai gyvuliai	0,41	ariama žemė	4 ↔ 9 ↔ 7
darbiniai gyvuliai	0,37	visa žemė	7 5 ↔ 8
lažas	0,44	skubos darbai	r≥0,5
lažas	0,97	pastotės	8
ariama žemė	0,84	činšas	9
visa žemė	0,52	činšas	

2 lentelė. Šiaulių ekonomijos 1837 m. Žagarės ir Gruzdžių grafysčių baudžiavinių ūkių pagrindinių rodiklių porinė koreliacija. N=386; kkr=0,10

1	Darb. amž. asmenys	0,96	lažas	2	
3	Visi ūkio asmenys	0,53	lažas		6/1
4	Darb. amž. vyrai	0,86	lažas		↓
	Darb. amž. asmenys	0,52	visa renta	5	1↔ 2↔ 3
6	ariamoji žemė	0,46	visa renta		↓ ↓
	ariamoji žemė	0,50	činšas	7	5 4
8	darb. gyv.	0,67	prod. gyv.	9	
	ariamoji žemė	-0,62	lažas	6	7
	darb. amž. asm.	8	9		
	darb. gyv.				
	ariamoji žemė	0,45	prod. gyv.	r≥0,5	

3 lentelė. Švenčionių apskrities 1847 m. dvarų baudž. ūkių pagrindinių rodiklių porinė koreliacija. N=696; kkr=0,02

1	Darb. amž. vyrai	0,27	ariamoji žemė	2
	–“–	0,20	lažas	3
	ariamoji žemė	0,25	darbinių gyv.	4
	ariamoji žemė	0,57	darbinių gyv.	2← 4→ 5
5	visa žemė	0,64	darb. gyv.	
	darbinių gyvulių	0,32	prod. gyv	6 r≥0,5

Lentelėje gauti koreliacijų ryšiai negausūs, daugiausia žemė, išskyrus antrąją lentelę apie Šiaulių ekonomiją. Joje dominuoja vidutiniai ir aukšti koreliacijos koeficientai. Ši atvejį galima paaiškinti tuo, kad Šiaulių ekonomijos valstiečiai XIX a. I pusėje išsiskyrė iš visų Lietuvos dvarų savo materialine padėtimi: vien ariamos žemės viename valakinio ūkio asmeniui teko nuo 3,26 iki 5,36 deš. (1795–1833 m.)³³. O darbinių ir produktyviųjų gyvulių skaičiumi viename asmeniui padėtis praktiškai buvo panaši visuose minimų dvarų valstiečių ūkiuose, tik Šiaulių ekonomijoje turtingesnių ūkių buvo daugiau, ypač ariamos žemės aprūpinimo atžvilgiu, kada viename ūkiui teko 2–3 ir daugiau valakų³⁴. O Švenčionių apskrities dvaruose apie 2/3 baudžiavinių ūkių turėjo mažiau nei valaką ariamos žemės, vyravo kiemai, turintys 14–18 deš. ariamos žemės³⁵.

Lentelėse koreliaciniai ryšiai iliustruojami grafais, sudarytais tik vidutinių ir aukštų koreliacijos koeficientų pagrindu, todėl kad jau vidutiniai koreliacijos koeficientai objektyviai fiksuoja tarpusavio priklausomybės atsiradimą, tiriamo reiškinio vidinės struktūros subalansavimo ten-

denciją, sąlygojamą išorinių veiksnių³⁶. Praktiškai tai reikštų, jog, augant prekiniams-piniginiams santykiams, pačią gamybą ima stimuliuoti ir ją kontroliuoti pasiūlos ir paklausos dėsniai, kiekybės ir kokybės santykiai, vartojimo dėsnis ir tokie faktoriai kaip transportas, švietimo sistema, saugumas ir pan.³⁷ Rinkos reguliuojamame jo veiklos, struktūros reguliavimas turi vieną tikslą – kuo efektyviau panaudoti kiekvieną jo elementą. Savaime suprantama, kad baudžiavos sąlygomis tiek dvaro ūkis, ir ypač valstiečio ūkis, priklausė nuo atsitiktinių faktorių – dažnų stichinių nelaimių, karų epidemijos, nederliaus, o baudžiavinio ūkio potencialą reguliavo dar ir nuolatinė išorinės prievartos forma – feodalinį prievolių sistema kaip pagrindinis objektyvus veiksnys, slopinęs valstiečių ūkių prekingumo didėjimą, agrarinės gamybos efektyvumą. Todėl pateikti atskirų metų koreliacinių ryšių modeliai nėra pakankama priemonė adekvačiai istorinei situacijai identifikuoti. Kitaip tariant, tai hipotetinė identifikacija. Bet formalizuotam-statistiniam modeliavimui kito būdo nėra, identifikavimo patikimumo laipsnis priklauso nuo apdorojamos informacijos kiekio ir ja remiantis tiriamo periodo.

Konkretūs koreliacijos ryšiai padeda konstatuoti 1) abipusę tiesioginę priklausomybę tarp darbingų žmonių ir atodirbinės rentos ($r=0,96$, lentelė 2), 2) ariamos žemės ir darbinių gyvulių ($r=0,57$, lentelė 3), visos žemės ir darbinių gyvulių ūkyje ($r=0,64$, lentelė 3) ir 3) abipusę priklausomybę tarp darbinių ir produktyviųjų gyvulių ($r=0,67$, lentelė 2). Kitaip tariant, tendencijoje lažo normai svyruojant nuo darbingų asmenų skaičiaus valstiečio ūkyje, pastarasis pirmiausia buvo suinteresuotas žemdirbystės efektyvinimu ir proporcijos tarp darbinių ir produktyviųjų gyvulių išlaikymu. Šie trys faktoriai akivaizdžiai apibūdina ne tik galimybę, bet ir valstiečių ūkių minimalios reprodukcijos būtinybę.

Akivaizdžiai menkos koreliacinių ryšių sistemos, maži koreliacijų koeficientai, apskaičiuoti skirtingų dvarų nuo 1811 iki 1847 m. tyrimo pagrindu, patvirtina absoliučios baudžiavinių valstiečių ūkių daugumos vienaarūšiškumą, priklausymą uždaram ūkio tipui, kurio ūkininkavimo efektyvumas buvo sąlygotas grynai feodalinės rentos normos.

Išvados

1. Nauji poslinkiai, atsiradę Lietuvos dvarų ir valstiečių ūkiuose nuo 1795 m. iki 1861 m., kaip rodo pateikta istoriografinė ir archyvinė medžiaga, iš esmės buvo kiekybinio pobūdžio reiškiniai, orientuoti į dvarų pajamingumo didinimą valstiečių išnaudojimo stiprinimo, keliant rentos normą, sąskaita.

2. Skirtingų laikotarpių ir skirtingų dvarų formalizuota-statistinė baudžiavinių ūkių analizė leidžia konstatuoti menką jų vidinės struktūros sudedamųjų dalių subalansavimo laipsnį. Vadinas, valstiečio ūkis labai silpnai dar buvo orientuotas į rinkos poreikius, jo ekonominį potencialą sąlygojo vien feodalinės rentos norma.

3. XVIII a. pab.–XIX a. I pusėje Lietuvoje vyravo ir stiprėjo paprastoji prekinė gamyba. Palivarkinės gamybos intensyvinimo pagrindą sudarė beatodairiškas rentos normos didinimas, dėl kurio buvo visos žemės ūkio gamybos sąstingis, nieko bendra neturįs su kokybiniais poslinkiais. Pastarųjų atsiradimas agrarinių santykių struktūroje metodologiškai sietinas su poreforminiu laikotarpiu.

Nuorodos

¹ Istorija krestjanstva v Evrope. Epocha feodalizma. T. III. M., 1986. S. 145–146.

² Jurginis J. Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje. V., 1962.

³ Jučas M. Baudžiavos irimas Lietuvoje. V., 1972.

⁴ Pochilevič D. L. Krestjane Belorusii i Litvy v XVI–XVIII vv. Lvov. 1957; Krestjane Belorusii i Litvy vo vtoroj polovine XVIII veka. Vilnius, 1966.

⁵ Ulaščik N. N. Predposylki krestjanskoj reformy 1861 g. v Litve i Zapadnoj Belorusii. M. 1965.

⁶ Neupakojev V. I. Krestjanskaja reforma v Litve vo vtoroj treti XIX v. M. 1976; Merkienė R. Gyvulių ūkis XVI–XX a. I pusėje. V. 1989; Strods H. Razvitie selskochoziasjtvennogo proizvodstva i trgovli v Latvii (2-ja polovina XVIII–1-ja polovina XIX vv.). Riga. 1985; Kozlovskij P. G. Magnatskoe choziasjtvo Belorusii vo vtoroj polovine XVIII v. Minsk. 1982; Zemliavladenije i zemliapolzovanie v Belorusii v XVIII–I pol. XIX v. Minsk. 1982.

⁷ Jučas M. Min. veik. P. 140–141

⁸ Ten pat. P. 148–152.

⁹ Ten pat. P. 14, 125.

¹⁰ Lietuvos TSR istorija. V., 1985. T. 1, P. 210, 212.

¹¹ LVIA. F. 378. B. 156. D. 1. L. 183. Pamerneckis S. Istočnikovedčeskije voprosy litovskich inventarej Šiauliaiskoj ekonomii k XVIII–I treti XIX vv. AMMD. Istorija. 1982. T. XXII. P. 74.

¹² Tyla A. Lietuvos valstiečių istorijos (1795–1861 m.) bruožai // Lietuvių atgimimo istorijos studijos. V., 1993. T. 4. P. 29.

- ¹³ Ten pat. P. 30. Jučas M. Min. veik. P. 166.
- ¹⁴ Instrukcijos feodalinių valdų administracijai Lietuvoje XVII–XIX a. Parengė Z. Kiaupa ir J. Kiaupienė. V. 1985. P. 180.
- ¹⁵ Plg. Jučas M. Min. veik. P. 161, 168. Tyla A. Min. veik. P. 27–28.
- ¹⁶ Instrukcijos... P. 178.
- ¹⁷ Tyla A. Min. veik. P. 32–33.
- ¹⁸ Lachnicki J. Biografia włościanina nad brzegami Niemna powyżej Łosośnej mieszkającego. W-wa. 1815. S. 45.
- ¹⁹ Žr. Jučas M. Min. veik. P. 104–125.
- ²⁰ Lietuvos TSR istorija. T. 1. P. 245; Jučas M. Min. veik. P. 84–86.
- ²¹ Jučas M. Min. veik. P. 86; Borucki M. Po Radziwiłłowsku. O życiu i działalności politycznej wojewody wileńskiego księcia Karola Radziwiłła „Panie Kochanku“. W-wa. 1980. S. 57, 185–188.
- ²² Lietuvos TSR istorija. T. 1. P. 250–251.
- ²³ The New Encyclopedia Britannica in 30 Volumes. V. II. 1980. S. 535.
- ²⁴ Plg. Maršall A. Principy ekonomičeskoj nauki. M. 1993. T. 1. S. 136–142.
- ²⁵ Lietuvos TSR istorija. T. 1. P. 250.
- ²⁶ LVIA. F. 378. 1840 m. B. 156. D. 1. L. 183.
- ²⁷ Ulaščik N. N. Uk. soč. S. 47.
- ²⁸ CVIA. F. 717. A. 1. B. 4898. L. 1.
- ²⁹ Količestvennyje metody v istoričeskich issledovanijach. M. 1984. S. 223.
- ³⁰ LVIA. F. 716. Ap. 3. B. 206.
- ³¹ CVIA. L. 717. Ap. 1. B. 3421.
- ³² CVIA. L. 394. Ap. 2. B. 4, 7, 10, 13, 22, 28, 31, 34, 37, 40.
- ³³ Pamerneckis S. O sootnošenii imyščestvennogo položenija i stepenī feodalnoj ekspluatácii pomeščičijch krestjan Litvy v konce XVIII–pervoj treti XIX v. (Po materialam Šiauliaiskoj ekonomii). Problemy istorii SSSR. Vyp. XIII. M. 1983. S. 128.
- ³⁴ Ten pat. Lent. 4.
- ³⁵ LVIA. F. 394. A. 2. B. 4, 7, 10, 13, 22, 25 ir kt.
- ³⁶ Plg. Ezersiel M., Foks K. Metody analiza korreliacii i regresii. M., 1966. S. 126.
- ³⁷ Maršall A. Uk. soč. T. I. S. 145–182 ir kt.

CONCERNING THE CHARACTER OF THE ECONOMIC CHANGES IN LITHUANIA DURING THE END OF THE EIGHTEENTH CENTURY TO THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

STASYS PAMERNECKIS

S u m m a r y

During the first half of the nineteenth century the corvee-works economic system expanded in Lithuania. It involved such inventions as improved agrotechnics, many-field crop-rotation systems, an extension of cattle-breeding, country-estate industry growth, factories and enterprises of spinning, weaving, haberdashery, iron and glass work, leather-ware, etc. All these changes largely increased the incomes of the estates and gave a new life to the economy of Lithuania, although the main part of production was exported to Western countries, and not given to the internal market which was still quite weak, moreover, these and other improvements in the Lithuanian economy were of mostly quantitative character, orientated towards the increase of incomes by raising the norm of feudal rent which, on the other hand, was based on the peasants' exploitation.

The main part of the estates' incomes was invested in the non-production sphere, i. e., luxury items, palace buildings, military troops, etc.

Formalised-statistical analysis of Lithuania's serf-estates enabled us to conclude that the components of the inner structure of these estates were faintly balanced, thus, the peasant farms were weakly orientated towards needs of the market. Their economical and growth potential were conditioned by serf-dependence and feudal rent.

During the end of the eighteenth century and the first part of the nineteenth century, the commodity - economy predominated in Lithuania. An unreasonable increase of the feudal rent on the basis of the corvee-works system led to a stagnation of the entire agriculture production during the 1850's and 1860's. Qualitative changes within Lithuanian agrarian production, which were closely related to the intensification of capitalistic relationships, started to develop after the abolishment of serfdom in 1861.